

«Οι Σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας στη Μεταψυχροπολεμική Εποχή»

Της Κατερίνας Βαθρακογιάννη

M.Phil «Νεοελληνική Λογοτεχνία» (Modern Greek Studies), Πανεπιστήμιο του Birmingham, Ηνωμένο Βασίλειο

M.A. «Μεσογειακές Σπουδές», Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Ο σκοπός του άρθρου αυτού είναι να εξετάσει τις σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, όπως δηλαδή διαμορφώθηκαν στην περίοδο της διάλυσης της ΕΣΣΔ (1989) και της εκ νέου ανάδυσης της Ρωσίας ως διαδόχου της πρώτης.

Οι ευρωρωσικές σχέσεις έχουν ως υπόβαθρο μία υπερχιλιετή ιστορία ανταγωνισμού, στρατιωτικής σύγκρουσης και αμοιβαίας καχυποψίας, αλλά και δημιουργικής συνύπαρξης και συνεργασίας. Από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου, η Ρωσία διαδραματίζει έναν καθοριστικό ρόλο στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι άλλοτε ως «απελευθερωτής» και άλλοτε ως «ηγεμόνας» και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, ως ιδεολογικο-πολιτικός και στρατηγικός αντίπαλος.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ρωσία επιδόθηκαν μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ σε μία προσπάθεια οικοδόμησης στενότερων δεσμών, με προφανή σκοπό την ενίσχυση της αμοιβαίας σταθερότητας και ασφάλειας και της οικονομικής και ενεργειακής συνεργασίας στην γηραιά ήπειρο. Άλλωστε θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να διατηρήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα την ψυχροπολεμική ένταση, καθώς και οι δύο εταίροι συγκατοικούν στην ίδια ήπειρο και διαχειρίζονται εν πολλοίς τα ίδια, προβλήματα και τις ίδιες προκλήσεις, είτε στην Ευρώπη, είτε παγκοσμίως. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια, ότι δεν έχουν διαφορετική άποψη για τον τρόπο προσέγγισης και επίλυσης αυτών των προβλημάτων.

Εντούτοις, παρά την εντυπωσιακή ανάκαμψή της (οικονομική, ενεργειακή και πολιτικο-διπλωματική) στο διεθνές σύστημα, η Ρωσία συνεχίζει να πάσχει από μία κρίση ταυτότητας αφού ακόμα δεν έχει ξεκαθαριστεί (και ξεκαθαρίσει η ίδια) εάν είναι τμήμα του ευρωπαϊκού κόσμου, μία αναγεννημένη Μεγάλη Δύναμη που αρνείται ωστόσο, και λόγω του πρώην ένδοξου παρελθόντος της, να ενταχθεί στον ευρωπαϊκό (μικρό)κόσμο ή απλά συνιστά μία αχανή και συνάμα ισχυρή χερσαία γέφυρα ανάμεσα στην (Άπω) Ανατολή και τη Δύση. Την ανασφάλεια της ρωσικής πλευράς επιτείνει η ευρωπαϊκή αμφισημία και αντιγνωμία και εν τέλει η έλλειψη κοινής ευρωπαϊκής αντιμετώπισης της Ρωσίας. Η πολιτική βούληση για συνεργασία με τη Μόσχα δεν είναι πάντα δεδομένη αφού συχνά εξαρτάται από τους ενδοευρωπαϊκούς συσχετισμούς ισχύος και συμφερόντων, καθώς και από τις συχνές, άκομψες και μη, παρεμβάσεις των ΗΠΑ στους ευρωπαϊκούς εταίρους της ΕΕ.

Η Ρωσία βλέπει την ΕΕ και κατ' επέκταση μεγάλο μέρος της Δύσης ως ένα εν δυνάμει επιδρομέα-ανταγωνιστή απέναντι στον οποίο πρέπει να είναι προετοιμασμένη να

αμυνθεί, ενδεχομένως και στρατιωτικά. Αυτή η αντίληψη έχει βαθύτερες ιστορικές ρίζες πίσω στην Ναπολεόντεια επίθεση το 1812 και εν τέλει την κατάκτηση της Μόσχας, τη Γερμανική Αυτοκρατορία και τις επιθέσεις των Ναζί την περίοδο 1941-44 και την απάνθρωπη αντιμετώπιση του Κόκκινου Στρατού και του Ρωσικού λαού από τους Ναζί, το «Σιδηρούν Παραπέτασμα» και τις μάχες «αντιπροσώπων» του Ψυχρού Πολέμου. Η δεκαετία του '90 έφερε μια σύντομη ανάπαυλα στις ταραγμένες σχέσεις Ρωσίας-Δύσης ακριβώς επειδή η Ρωσία βγήκε «λαβωμένη» γεωπολιτικά, γεω-στρατηγικά και οικονομικά από τον Ψυχρό Πόλεμο, ωστόσο το γενικό θέμα παραμένει το ίδιο: η Ρωσία αισθάνεται να απειλείται και να περικυκλώνεται από τη Δύση και τους πολιτικο-στρατιωτικούς συνασπισμούς αυτής, δηλαδή την ΕΕ αλλά πρωτίστως το ΝΑΤΟ. Η συνεχιζόμενη ουκρανική κρίση αποτελεί την πιο πρόσφατη εκδήλωση αυτού του γεγονότος. Η προσπάθεια επέκτασης της ΕΕ στις όμορες με τη Ρωσία χώρες της πρώην ΕΣΣΔ, αντιλαμβάνεται από τη Μόσχα ως προσπάθεια εγκλωβισμού της Μόσχας σε αντιρωσικές κινήσεις, διείσδυσης της Δύσης στο ζωτικό χώρο της Ρωσίας που μέχρι πρότινος ήταν τμήμα τη ΕΣΣΔ και ως το μακρύ χέρι του ΝΑΤΟ και κατ' επέκταση των ΗΠΑ. Φυσικά, λοιπόν, η Ρωσία αισθάνεται φιλύποπτα.

Στο συμβατικό τομέα, η ΕΕ και η Ρωσία συνεργάζονται σε ένα ευρύτατο φάσμα τομέων στο πλαίσιο της Συμφωνίας Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας, των τεσσάρων Κοινών Χώρων και της Εταιρικής Σχέσης για τον Εκσυγχρονισμό. Μάλιστα, το 1999 τα δύο μέρη διακήρυξαν μια «στρατηγική εταιρική σχέση», την οποία όμως αντιλαμβάνονταν διαφορετικά. Όσον αφορά στον οικονομικό τομέα, οι δύο εταίροι διατηρούν πολύ στενές σχέσεις. Η ΕΕ είναι για τη Ρωσία ο σημαντικότερος εμπορικός εταίρος και επενδυτής ενώ η Ρωσία αποτελεί ζωτικής σημασίας προμηθευτή ενέργειας (ιδίως φυσικού αερίου και δευτερευόντως πετρελαίου) για την ΕΕ. Ωστόσο, οι σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας σε πολιτικά ζητήματα χαρακτηρίζονται από εντάσεις και διαφωνίες, οι σημαντικότερες από τις οποίες αφορούν στον ανταγωνισμό τους στην περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης και του Νότιου Καύκασου και στην παραβίαση δικαιωμάτων και ελευθεριών από τη Ρωσία.

Η Ρωσία αποτελεί αναμφίβολα έναν από τους πιο σημαντικούς εταίρους της ΕΕ ήδη από την προψυχροπολεμική εποχή για ποικίλους λόγους. Πρώτον, η χερσαία γεωγραφική εγγύτητα των δύο προσδίδει στις μεταξύ τους σχέσεις βαρύνουσα σημασία. Η Ρωσία είναι η μεγαλύτερη γειτονική χώρα της ΕΕ, η οποία συνορεύει με τη Ρωσία μέσω αρκετών κρατών-μελών της, όπως της Φινλανδίας, της Λετονίας, της Πολωνίας, της Λιθουανίας (θύλακας του Καλίνινγκραντ) και της Εσθονίας. Πέραν της άμεσης γειτνίασης, η Ανατολική Ευρώπη και ο Νότιος Καύκασος αποτελούν κοινή γειτονιά για τους δύο εταίρους και πεδίο αντιπαράθεσης, με την ΕΕ να προσπαθεί να προσεταιριστεί τις χώρες αυτές εγγύτερα στην κοινότητα.

Δεύτερον, η Ρωσία είναι εξαιρετικά σημαντικός εταίρος για την ΕΕ λόγω της περιφερειακής και παγκόσμιας δύναμής της. Διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία και ασκεί σημαντική επιρροή στις γειτονικές της χώρες, ενώ σε παγκόσμιο επίπεδο θεωρείται ως ανεξάρτητη μεγάλη δύναμη που χρησιμοποιεί

το σημαντικό ενεργειακό της πλεονέκτημα προκειμένου να επηρεάσει (οικονομικώς και μη), τη διεθνή τάξη. Επιπλέον, η Ρωσία αποτελεί ένα από τα πέντε μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, κάτι που δεν ισχύει για την ΕΕ συλλογικά παρά μόνον για δύο κράτη-μέλη της ατομικά, γεγονός το οποίο ενισχύει τη θέση της ως παγκόσμια δύναμη, με δυνατότητα αρνησικυρίας των αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας. Τρίτον, όσον αφορά καθαρά στον οικονομικό και επιχειρηματικό τομέα, η Ρωσία δεν παύει να είναι μια τεράστια δυναμική αγορά για τα προϊόντα της ΕΕ καθώς και βασικός προμηθευτής ενεργειακών προϊόντων προς όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Τέταρτον, ακόμα και εάν βρίσκεται, συγκριτικά με την πρώην ΕΣΣΔ, σε δυσχερέστερη θέση αναφορικά με τον αριθμό των πρώην «δορυφόρων» της, συμμάχων και εταίρων της, διατηρεί παγκοσμίως, έναν σημαντικό αριθμό φιλικά διακείμενων προς αυτήν, κρατών, ακόμα και μέσα στην ΕΕ.

Η εξέχουσα, λοιπόν, σημασία της Ρωσίας ως ευρωπαϊκού εταίρου δικαιολογεί τις συνεχείς προσπάθειες της ΕΕ για οικοδόμηση, διατήρηση εμβάθυνση αλλά και διεύρυνση των ήδη στενών της σχέσεων με τη γειτονική χώρα. Η στενή τους συνεργασία προσμετρά ήδη δύο ολόκληρες δεκαετίες από την υπογραφή της Συμφωνίας Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα τομέων, όπως η προαγωγή της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, το εμπόριο και οι επενδύσεις, η σταθερότητα και ασφάλεια τόσο στην κοινή τους γειτονιά όσο και διεθνώς, η ενέργεια και η πυρηνική ασφάλεια, η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η συνεργασία σε πολιτιστικά θέματα, η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος, η προσφυγική κρίση και η λαθρομετανάστευση, η παγκόσμια περιβαλλοντική υποβάθμιση και άλλα.

Ωστόσο, σε αντίθεση με το εκτεταμένο και αισιόδοξο θεσμικό πλαίσιο που διέπει τις διμερείς σχέσεις, στην πραγματικότητα παρατηρείται ότι η εν λόγω εταιρική σχέση κλονίζεται κάθε άλλο παρά σπάνια. Διεθνή συμβάντα, όπως για παράδειγμα η πρόσφατη (και συνεχιζόμενη) κρίση στην Ουκρανία, η προσάρτηση ολόκληρης της Κριμαίας και οι επακόλουθες ευρωπαϊκές κυρώσεις, ο πόλεμος στη Γεωργία το 2008 και ως επακόλουθό του η προσάρτηση της Βόρειας Αμπχαζίας και Οσσετίας στη Ρωσία, η Ρωσική ανάμιξη στη Υπερδνειστερία και στη Μολδαβία, η συνεχής υποστήριξη της Ρωσίας στο καθεστώς Άσσαντ στη Συρία και στο Ιράν κ.α. φέρνουν στην επιφάνεια τις διαφορετικές αντιλήψεις και πρακτικές των δύο εταίρων και υπενθυμίζουν το τεράστιο χάσμα τους σχετικά με τις αξίες και τις αρχές που πρεσβεύει η Ευρωπαϊκή Ένωση και προσπαθεί να μεταγγίσει, ενδεχομένως πολύ πιεστικά και στη Ρωσία.

Με όπλο την (πόσο κοινή άραγε;) εξωτερική της πολιτική, η ΕΕ προωθεί παγκοσμίως αξίες, όπως η εθνική κυριαρχία και η μη παρέμβαση στα εσωτερικά των κρατών και ο σεβασμός των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, ενώ η Ρωσία θεωρεί τις αξίες αυτές δευτερογενούς σημασίας και διαμορφώνει την πολιτική της με βάση κυρίως τα στενά γεω-οικονομικά και εθνικά (γεωπολιτικά/γεωστρατηγικά) της συμφέροντα, λαμβάνοντας υπόψη ότι οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και του Καυκάσου αποτελούν τη στρατηγική «γειτονιά» και ουδέτερη ζώνη προστασίας της πάλαι ποτέ

ΕΣΣΔ και η Ρωσία απαιτεί να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη της όταν η ΕΕ προσπαθεί να προσεταιριστεί την εύνοια των κρατών αυτών.

Δεδομένου λοιπόν ότι η Ρωσία είναι πολύ μεγάλη για να την αγνοήσεις ποιά πρέπει να είναι η στάση της ΕΕ απέναντι σε έναν ατίθασο και αντιδραστικό εταίρο;

Μπορεί πράγματι η ΕΕ να σχεδιάσει και να υλοποιήσει μία *ουσιαστική* εξωτερική πολιτική προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και του Καυκάσου, χωρίς να λαμβάνει υπόψη της τις, δικαιολογημένες και μη, φοβίες, αγωνίες και ανησυχίες της Ρωσίας;

Πρέπει η ΕΕ να το πράξει ή μήπως η επιδεικτική αγνόηση της Ρωσίας ενδεχομένως θα αυξήσει το βαθμό ανησυχίας της και θα οδηγήσει σε περαιτέρω όξυνση και καχυποψία τους δύο ευρωπαϊκούς συγκάτοικους;

Και εάν πρέπει η ΕΕ να λαμβάνει υπόψη της τις (δικαιολογημένες;) Ρωσικές ανησυχίες, μέχρι ποίου σημείου ώστε να μην καθίσταται η εξωτερική πολιτική της ΕΕ «όμηρος» της Ρωσίας;

Μπορεί να υπάρξει μία πραγματική Ανατολική Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας, χωρίς τη Ρωσία και με δεδομένες τις τριβές μεταξύ της Ρωσίας και των υπολοίπων μερών που συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας;

Ποιά είναι (και θα είναι) η τύχη των διάφορων, παράλληλων πολύπλευρων ευρωπαϊκών σχεδίων και σχεδιασμών (π.χ. TACIS, Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας) προς την Ανατολική Ευρώπη και τον Καύκασο, όταν προσκρούουν και θα προσκρούουν στην Ρωσική καχυποψία και επιφυλακτικότητα;

Μπορεί να υπάρξει ένας ειλικρινής (μόνιμος και διαρθρωμένος) διάλογος ΕΕ-Ρωσίας;

Ποιός ο μελλοντικός ρόλος του Οργανισμού Συνεργασίας Εύξεινου Πόντου με δεδομένη τη διαφορετικότητα στις θέσεις και στις απόψεις των μελών του;

Υπάρχει άραγε πεδίο ουσιαστικής πολιτικής συνεργασίας και σύμπραξης μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας πέραν της οικονομικής, επενδυτικής, επιχειρηματικής και ενεργειακής συνεργασίας ή οι δύο εταίροι απλώς θα συνεχίσουν να αλληλεπιδρούν, έστω στενά, μονάχα στο οικονομικό και στο ενεργειακό επίπεδο ως σαν μια γιγαντιαία ΕΖΕΣ η οποία θα όμως θα υπολείπεται σε ουσιαστική πολιτική συνεργασίας;

Και εν τέλει, που αρχίζει και που τελειώνει ο γεωγραφικός όρος «Ανατολική Ευρώπη»;

Νομίζω, εν τέλει, ότι οι σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας θα συνεχίσουν να δοκιμάζονται με σοβαρές και απρόβλεπτες διακυμάνσεις, λόγω ιστορικών καταβολών, αμοιβαίας καχυποψίας, εδραιωμένων στερεοτύπων και εσφαλμένων μικροαντιλήψεων, καθώς και αμοιβαίων χρόνιων προκαταλήψεων. Σε αυτό συμβάλει, βέβαια και η διαφορετική προσέγγιση των κρατών-μελών της ΕΕ που άλλα επιθυμούν στενότερες σχέσεις με την Ρωσία, λόγω και της ενεργειακής τους εξάρτησης από αυτή, άλλα επηρεάζονται αρνητικά από τα χρόνια που ήταν υπό τον ασφυκτικό εναγκαλισμό της για 50 χρόνια, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αλλά ενδιαφέρονται να ενισχύσουν τους δεσμούς τους με τη Ρωσία προσπαθώντας έτσι να εξισορροπήσουν την Αμερικανική πίεση και επιρροή σε αυτά και άλλα είναι αρνητικά διακείμενα προς την Ρωσία καθώς επηρεάζονται από το φιλοαντλαντισμό τους. Όσο η ΕΕ δεν μπορεί να «μιλήσει» με μία φωνή τόσο θα επικρατεί какоφωνία στις σχέσεις της με άλλα κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ρωσία.

Τούτων λεχθέντων, η ΕΕ και η Ρωσία, παρά την ενδεχόμενη ιδεολογική τους αρχική θέση στην ιστορία, διαφορετική βάση εκκίνησης, τρόπο αντιμετώπισης προβλημάτων και αντίληψης του κόσμου με αντικρουόμενα γεω-πολιτικά, γεω-στρατηγικά και γεω-οικονομικά συμφέροντα, πρέπει να συνεργαστούν και σε πολλά θέματα έχουν αποκτήσει συναντίληψη και κοινό βηματισμό. Αναμφίβολα, τα προβλήματα και οι συγκρούσεις θα συνεχιστούν και κατά καιρούς θα υπάρξουν οξύνσεις και έντονες αντιπαραθέσεις, αλλά η κοινή ιστορική και ευρωπαϊκή κληρονομιά και των δύο γειτόνων, πιστεύω ότι θα επικρατήσει, προς όφελος όλης της Ευρωπαϊκής ηπείρου.